К. Ә. САҒАДИЕВ
Қазакстан Республикасы
Ұлттык Ғылым
академиясының
президенті,
ҚР ҮҒА-ның академигі

АБАЙ ЖӘНЕ БІЗДІҢ ЗАМАНЫМЫЗ

Құрметті қонақтар! Қадірменді зиялы қауым, отандастар, Академия мүшелері!

Біз халқымыздың данышпан ұлы, хакім Абайдың 150 жылдық мерейтойына, оның артында қалдырған зор рухани мұрасына арнаған мәжілісімізді бастағалы отырмыз. Сессия жұмысына Қазақстаннан тыс 24 елден келген 50 ден аса көрнекті мемлекет, қоғам, ғылым және мәдениет қайраткерлері қатысып отыр. Осымен қатар ЮНЕСКО шешімімен қазақ топырағының ұлы перзентіне арналған салтанаттар бүкіл әлемдік деңгейде, таяу және алыс елдерде де өтіп жатыр. Сөйтіп жер-жерде қазақ рухы үшін ізгі тілектер айтылуда, дастархандар жайылуда. Осыларға зор ризашылық білдіріп, мынау сессияға келген қонақтарымызды қызу құттықтауға рұқсат етесіздер! Әр елдің жақсысы мен жайсаңдарының бүгін біздің ғылым шаңырағында бас қосуын біздер данышпан Абайға деген, ол арқылы ғасырлар бойы армандаған тәуелсіздігі мен егемендігіне бар жоғы төрт-ақ жыл бұрын қолы жеткен Қазақстанға, 10 млн. қазақ халқына деген, оның мәдени-рухани мұрасы мен қазынасына деген зор құрмет деп білеміз.

Біздер, қазақтар, төл тарихымызды көне бабамыз сақтардан бастасақ, олардың ұрпағы ғұндер, түріктер, қыпшақтар болып жалғастырсақ, аспан астында 2500-ге жуық жыл, яғни 25 ғасыр өмір сүріп келе жатырмыз. Алғашқы қалаларымыз салынғанына 15 ғасыр болыпты, ал енді тұтас ел, халық, мемлекет болып қалыптаса бастағанымыз 5,5 ғасырға жуық. Осы көрсетілген мерзімдер біздің тарихи-мәдени кеңістігіміз. Біреуден аз, біреуден көп болар, бірақ сан-алуан оқиғаға толы тарих көші: дүрілдеп тұрған дәуірлер де болған; мың өліп, мың тірілген шақтарымыз да аз емес, отаршылдықтың тауқыметін тартып, бодан болып, басқа халықтардан бір бағымыз кем болып жүрген кездерімізде молынан баршылық.

Дегенмен де біздің тарихымызда берекеге толы, жұлдызы жарқыраған сәттер де бар. Ел намысы ұраны болып, ел бірлігі құраны болып, тәуелсіздіктің туын жоғары ұстаған даңқты батырлар, кемеңгер қолбасшылар да бар. Халқының рухани деңгейі мен ауқымының өсуі мен өнуіне, жаңғыруы мен жаңалануына, мәдени-рухани өмірдегі сапалы, күрделі өзгерістерге халқын жетелеп көсемдік, көрсеткен, соған өз ақыл-ой, парасат, данышпандығымен үлгі, негіз болған шынайы ренессанстық ірі тұлғалар да бар. Біздің тарихи санамызда аль-Фараби, Ахмет Яссауи, Аблай, тағы басқа асылдарымыздың есімі осындай данышпандық, кемеңгерлік үлгісімен мәңгі қалған.

Ал енді осылардың қатарында Абай біздің халқымыздың болмасы мен рухын неғұрлым толық көрсететін, осы халықтың бойына жинаған рухани қазынасын барша әлемге анығырақ айқындайтын жеке-дара тұлға. Оның сөзі мен ісі бірнеше дәуірді басынан өткізсе де өзінің зор ғибраттық мәнін бүгінде жоғалтқан жоқ, уақыт өткен сайын жаңа қырларымен ашылып, әрбір жаңа ұрпаққа шапағатын шашуда. Абай шығармалары өткен дәуреннің ескілікті әңгімесі болып қалмай, күні бүгінге дейін рухани тіршілігімізді нұрландырып келе жатқан, көтерген мәселелері мен көрсеткен үлгі нұсқаларының мәні ешқандай кемімеген қасиетті мұра.

Ақын туындыларынан қоғам мұқтаждығын қаншалықты терең талдап, дәйекті ұлттық мұраттарға барар межелерді дәл айтып бергенін көріп қайран қалмасқа болмайды. Осы тұрғыдан оның замана көшін түзу жолға бастайтын ғұлама ойшылдығының, яғни хақымдігінің басым жатқанын көреміз. Абайдың көреген көзі мен қырағы ойы қазақтың асыл арманы мен асқақ мақсатының өрнегін құрды, олар қазіргі уақытта да күн тәртібінен түскен жоқ.

Абайдың қалдырған мұрасы бір халықтың шеңберінен асып, жаһандық деңгейге көтерілді, бүкіл адамзат құрметтейтін рухани қазыналар қатарына қосылды. Сондықтан да Абай біздің ұлттық мәдениетіміздің ұлы шыңы ғана емес, біздің рухани абызымыз да: туған халқының қоғамдық санасы мен болмасын түбегейлі өзгертуге, ғасырлар бойы қалың ұйқыда жатқан елін оятуға, бүкіл адамзатқа тән құндылықтар мен игіліктерді игеруге шақырған, бәріміз тағзым ететін данагөй ұстаз.

Абай есімі өзінен кейінгі ұрпақтардың ризалық зердесінен ешқашанда өшкен емес. Абайтану деген ілім бар. Кешегі асыл ағаларымыз Әлихан, Ахмет, Міржақып, Мағжан, Мұхтарлар айтқан терең пікірлерден бастап күні бүгінге дейін Абай мұрасы туралы ой толғамаған зиялы кем де кем.

Бүгінгі мерейтой қарсаңында Абайтану ілімі жаңа бір серпіліспен дамыды десек қателеспеспіз. Академия ғалымдары, жазушылар, басқа да зиялылардың қатысуымен көптеген ғылыми еңбектер соңғы кезде жарық көрді, ақын шығармалары басқа тілдерге аударылып жатыр, шет ел мәдениет қайраткерлері де осы ізгілікті іске кеңінен араласа бастады. «Абай» энциклопедиясы тұңғыш рет басылып шықты.

Осы туындылардың негізгі арқауы — Абай қазақтың бас ақыны, әдебиетті әлемдік деңгейге көтерген алып суреткер. Ағылшын әдебиетінде Шекспир, французда Бальзак, немісте Гете, орыста Пушкин қандай орын алса, қазақ халқы үшін Абай да солардың деңгейінде тұрады. Сондай-ақ Абай арғы жағы сонау Рудаки мен Фирдоусиден басталып, Сағди, Хафиз, Науаи, Физули, Мақтымқұлымен жалғасатын Шығыстың ұлы ойшыл шайырларымен де иін тірестірді. Және ол қоғам мен тарихқа жаңа көзқарас қалыптастырған, үш өркениеттің рухани мұраларының басын қоса, игере білген, өз қандастары арасында ой тереңдігі мен ауқымдығы жағынан оған теңдесер жан жоқ. Бұл бәріміз қосылатын тұжырымдар. Бұған ешкім шақ келтірмейді.

Дегенмен де Абай мұрасын толық игердік, оның мән-мағынасын өзіміз түсініп, басқаға тарата білдік деу әлі ертерек сияқты. Әдебиет тарланы Әбділдә Тәжібаев айтқандай, Абай біздің әлі толық өтпеген университетіміз.

Уважаемые участники сессии! Для нас, потомков Абая, его имя имеет всеобъемлющее, глобально-историческое значение. Ибо он не только вершина нашей национальной культуры, он — духовный отец, учитель и наставник, стремившийся коренным образом перестроить общественное бытие, сознание, миропонимание своего родного народа, пробудить его от многовекового сна, направить в русло общечеловеческих ценностей, обретений и открытий.

В то же время Абай — это явление мирового уровня. Подобно всем великим творениям человечества, его духовное наследие наполняется более глубоким современным смыслом, служит и должно служить высоким идеалам цивилизованного мира. Констатируя этот бесспорный факт, нам необходимо четко сознавать, что все наши предыдущие представления и оценки духовного наследия Абая отличались однобокостью и стандартами тоталитарного мышления. Абая, с одной стороны, рассматривали главным образом как чисто казахское национальное явление и без серьезных исследований его творчества в сравнении и во взаимосвязи с лучшими творениями человеческой мысли. С другой — утверждалась исключительная предопределенность мировоззрения Абая его русским образованием, преимущественным влиянием русской культуры. В силу этого отвергались восточные и национальные истоки его философии, а западноевропейские мотивы трактовались крайне усеченным образом. Отсюда до сегодняшнего времени нам не удавалось показать все величие этого человека и предоставить ему то почетное место в истории мировой цивилизации, которое он истинно заслуживает.

Причины этого понятны. На протяжении около трех веков, во времена Абая и после него, мы были колонией, провинцией большой империи, а из провинции не так-то просто было выдвигать и возвеличивать национальных гениев. К тому же господствовала классовая, тоталитарная идеология. Она шла вразрез с общечеловеческими ценностями, идеями демократии и гуманизма, к которым нас призывал Абай.

Ныне мы, казахстанцы, казахи, свободный народ, строим свою, независимую ни от кого, государственность и решительно настроены повернуть на столбовую дорогу мировой цивилизации. Как нация, народ, молодое суверенное государство мы ищем пути самоутверждения на мировом политическом, экономическом и культурном пространстве.

Наша страна открыта всему миру и сама пытается вобрать в себя многое из опыта других государств. Но в то же время мы хорошо понимаем, что ни один народ, даже полностью скопировав чью-то блестящую модель развития, не сможет возродиться, если будет использовать чужие и отвергать свои ценности. В сущности истинная свобода народа проявляется прежде всего в его духовной независимости, в суверенности цивилизации, в собственных источниках становления.

Отсюда наше стремление найти правильные ответы на вопросы, кто мы, кем были, куда идем, наше искреннее желание по-новому взглянуть на самих себя, на свое духовное, нравственное наследие и найти в нем ценности, позволяющие нам, казахам, войти в семью свободных народов как ее полноправные члены. И потому как на крепкий нравственный фундамент национального возрождения мы опираемся на учение и наследие Абая, ибо в его творчестве наиболее адекватно выражены основные моменты духовности казахской нации.

Именно в наши дни творчество Абая становится подлинно национальным достоянием и является духовным символом, своеобразной кредитной карточкой казахского народа. И когда мы устами первого Президента свободного народа заявляем всему миру о своем стремлении приобщиться и достичь высот человеческой цивилизации, то одним из самых весомых аргументов в пользу такого утверждения является духовное наследие Абая. Скоро мы будем принимать предложенную Президентом новую Конституцию страны, этот главный символ возрождающегося государства, где закреплены многие ценности, к которым еще в прошлом веке призывал нас Абай и которыми гордятся многие свободные народы.

Творческие и мировоззренческие искания Абая базировались на его глубоком знании и синтезе достижений культуры и мыслей трех цивилизаций: собственного народа, восточной цивилизации, русской и через нее — западноевропейской цивилизации. И это глубокое проникновение Абая в сущность трех культур позволило ему создать цельное учение о человеке, полномасштабную мировоззренческую концепцию нравственной личности. Глубокие философские раздумья, оригинальные идеи, высказанные мыслителем по проблемам человека и человечности, являются непреходящими ценностями мирового масштаба. Абай — реформатор, осуществивший критическую ревизию духовных ценностей казахов, вынесший суровый приговор действительности, обосновавший пути развития казахской нации. Они охватывают практически все здание восточной цивилизации, что также справедливо выдвигает его в ряды мыслителей мировой величины. Его мысли оставили глубокий след в умах людей, оказывают поистине революционизирующее влияние на сознание народов. Все это под силу лишь гениям. Отсюда Абай, его философия и миро-

понимание, думается, могут быть соотнесены с философскими воззрениями таких мыслителей, как Кант, Гегель, Конфуций и другие. Некоторая необычность такого сравнения, мне кажется, в том, что нам, его потомкам, все еще не удалось показать Абая как мыслителя мировой величины. Тем не менее нам представляется, что именно сравнение Абая с этими гигантами мысли могло бы определить то достойное место в истории, которое справедливо принадлежит Абаю. Наши поздние исследования наследия Абая, особенно после обретения его народом свободы и суверенитета, все более утверждают нас в этой мысли.

В богатейшем наследии Абая, мы, нынешнее поколение казахстанцев, находим много ответов на то, что нас волнует, что созвучно нашей душе, стремлениям и чаяниям. В этом смысле Абай, как и все великие люди, как бы существует вне времени, каждый раз встречая новые поколения потомков, давая им мудрые наставления.

К сожалению, мы были плохими учениками, исторические уроки великого предка не были нами усвоены, и наш народ во всевозможных коллизиях XX в. потерял половину своей численности. И сегодня в преддверии XXI в. наше общество, как и сто лет назад, находится в глубоком противоречии между традициями и современностью. Абай страдал душой и сердцем, видя беспросветное прозябание народа, и весь свой могучий интеллект направлял на то, чтобы найти и подсказать ему путь выхода из нищеты и невежества.

И главный путь спасения он видел в самом народе, в его разуме, способностях и желании трудиться. Он призывал своих братьев к единству, сплоченности, к полезному и напряженному труду, к знаниям, науке, культуре, к овладению ценностями мировой цивилизации. Абай изначально интернационален, призывая своих соплеменников изучать достижения русского и других народов.

Все его мысли, его назидания служат сегодня духовным ориентиром для современного поколения казахстанцев. Поэтому представляя Абая всему миру в связи с его юбилеем, мы одновременно знакомим всех с теми духовно-нравственными ценностями, которые проповедует сегодня независимый, суверенный Казахстан.

И говоря о творческом наследии нашего предка, на настоящей сессии мы имеем возможность высказать суждения об идейно-нравственных аспектах модернизирующегося казахстанского общества — общества сегодняшнего, общества будущего. В этом особая актуальность, ценность и важность предлагаемых вашему вниманию докладов и выступлений.